
JELENKOR

Szocialisták és internacionalisták, akciók a békéért, 1914–1923

Mielőtt a könyv ismertetésébe belevágnék, úgy hiszem, meg kell emlékezni, be kell mutatnom *Masao Nishikawát*. Mégis csak ritkaság, hogy egy japán, tokiói professzor mélyedt el az európai munkásmozgalom történetében, és írt róla könyvet, amelyet Japánban angol nyelven, Európában német nyelven jelentetnek meg. Ráadásul Masaoval Linzben, az ITH-konferenciákon rendszeresen találkoztam, sőt az ősidőkben, az 1980-as évek elején még vele együtt kellett egy közös nyitó referátumot készítenünk. Így történt, hogy noha ő már 2008-ban meghalt, ezt a kötetet Linzben, özvegye kérésére kaptam meg egy ifjú japán hallgatójától.¹ A személyes relációkat folytatva, végeredményben Masao egy olyan témát dolgozott fel, több mint húsz évvel később, mint amit jómagam doktori disszertációjaként megírtam, és amely az Akadémiai Kiadónál 1975-ben megjelent.²

Masao a könyv előszavában nagyon figyelemreméltó áttekintést adott a könyv születéséről, amelyet hosszú kutatás, érlelődés előzött meg, és ezek után, mire a munka megjelent, jeleztem, hogy közben a világ megváltozott, sok mindent ő is már másként lát, minthogy a dolgok bonyolultabbakká váltak, ámde a leírtakon már nem kíván változtatni. Ehelyütt természetesen arra utalt, hogy közben bekövetkezett a Szovjetunió összeomlása, megváltoztak a kelet-európai országok, és visszaesett a munkásmozgalom iránti érdeklődés, amit az egész nemzetközi életben és még inkább, a történészvilágban jól érzékelt és látott. Ennek ellenére, nem látott semmi okot arra, hogy értékeitelen változtasson, és ennyiben a múltat sem kívánta végérvényesen skatulyába zárni, a tanulságokat még kevésbé.

Miközben lényegi kérdéseken Masao nem változtatott, előszava végén mégis megjegyezte, hogy a könyv megírásakor felhasználta a régen megjelent tanulmányait, ámde azokon bizonyos változtatásokat mégis eszközölt a

1 Masao Nishikawa életútját lásd NMTÉ 2011. (Az életrajzot Masao özvegye írta az Évkönyv számára.)

2 Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az első világháború éveiben, 1914–1917. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

közben eltelt évek során szerzett újabb ismeretei révén, illetőleg azért, mert esetenként elkövetett hibákat kellett kijavítania. Persze, őt is első helyen az 1914-es év és a nagy „összeomlás” foglalkoztatta. Csakhogy ő azonnal hozzáfűzte, hogy voltak, akik nem hajoltak be az általánossá váló „honvédő” szemléletnek és gyakorlatnak – Masao itt, az előszavában két nevet emel ki, Rosa Luxemburgét és Leninét, majd ehhez fűzi hozzá, hogy még 1914-ben megmozdultak a semleges országok szocialistái is: így Svájcban és Olaszországban, Hollandiában és a skandináv országokban. (Mindez természetesen igaz is, itt a magam részéről azonnal meg kell jegyezmem, hogy az ellenállók köre jóval szélesebb. Így a már háborúba keveredett országokban feltétlenül kiemelendő a két szerb szocialista parlamenti képviselő fantasztikus internacionalista helytállása, ilyenek akadtak Bulgáriában is, Oroszországban Lenin távollról sem volt egyedüli, továbbá Németországban Luxemburg sem, és hiányoznak a francia, illetőleg angol hasonlóképpen háborúellenes, internacionalista és szocialista személyiségek megjelenítése.)

Masao az első fejezet címéül azt adta, hogy „újjászületés vagy új születés”. Első pillanatban talán az olvasó számára a cím megfogalmazása meglepő lehet, de ez valóban nagyon lényeges különbséget, történeti megítélést takar. Sokan, a II. Internacionálé akkori nagy pártjaiban úgy vélekedtek – akik nem vették át pártjaik többségének a honvédelmet hangsúlyozó és a kormánnyal szembeni ellenállást felfüggesztő irányvonalát, hogy már 1914 őszére ideje lenne a nemzetközi kapcsolatokat újraszöni, a frontvonalakon átnyúlva is. Ők voltak az újjászületés korai hívei és szorgalmazói. Ilyenek voltak Németországban is, Franciaországban is, itt nagy nevekre lehet utalni. Németországban, többek között Kautskyra és Bernsteintre, Franciaországban Jean Longuet-re és a nálunk kevésbé ismert, de jelentős francia szocialistákra. Ezzel az áramlattal szemben állt legkorábban Lenin, aki valóban úgy ítélte, hogy a II. Internacionálé teljességgel összeomlott, újjászületésére nem lehet gondolni, és új Internacionálé megteremtésére van szükség.

A szerző e fejezet első soraiban már megemlékezik arról, hogy a II. Internacionálé szervező központja, a Nemzetközi Szocialista Iroda kettős értelemben is új helyzetbe került: egyfelől miután a német hadsereg lerohanta Belgiumot, és az NSZI-nek Brüsszel volt a központja, ez eleve így nem működhetett tovább, de ráadásul az NSZI rendkívül befolyásos elnöke, Emile Vandervelde,³ aki egyúttal a Belga Munkáspárt (BWP) gazdája is volt, feladta internacionalista közvetítő szerepét és feladatát, és egyértelműen az antant oldalára állt, sőt egy ideig a Franciaországba menekült belga kormány tagja is lett. Ez új helyzetet eredményezett, és ebben a szerzőnek igaza van,

³ Emile Vandervelde életútját lásd NMTÉ 1991.

ő csak elmulasztja azt megjegyezni, hogy viszont az NSZI ugyancsak belga főtitkára, Camille Huysmans⁴ viszont internacionalista maradt, és csakhamar érdekes orgánumot is tudott megjelentetni.

Masao rávilágít, hogy már 1914 szeptemberében megtörténtek az első lépések, kísérletek az Internacionálé újraélesztésére, ő itt az USA Szocialista Pártjának (SPA) kezdeményezésére utal. Masao ismerteti az amerikai párt felhívását, kiemeli, hogy az üzenetben az SPA a híres 1907-es kongresszus háborúellenes határozatára támaszkodik, nem beszél agresszor-hatalmakról, hanem kifejezetten azt szorgalmazza, hogy a szocialistáknak össze kell fogni a háború minél gyorsabb befejezésére.

Ebben a szellemben azután a könyvben külön fejezetet találhat az olvasó a híressé vált 1915. januári koppenhágai kongresszusról, ahol a semleges országok szocialistái találkoztak, és hoztak a háborúval kapcsolatban az SPA-hoz hasonló tartalmú nyilatkozatokat. (Megemlítendő, hogy a koppenhágai kongresszus előtt, még 1914 őszén Luganóban a svájci és az olasz szociáldemokraták tartották meg az első nemzetközi szocialista konferenciát, amelyen ők hasonló értelemben mozdultak meg. Ennek ugyancsak nagy történelmi irodalma született – Masao azonban ezt a sort a koppenhágai kongresszussal nyitja meg.)

Ezt követően a könyvben új fejezetet találhatunk az 1915. tavaszi, két internacionalista konferenciáról, a berni nőkonferenciáról és az ugyancsak berni ifjúsági konferenciáról, amelyeknek ismeretesen az adott különleges értelmet és hangsúlyt, hogy nemcsak a semleges országok szocialistái jöttek össze, hanem ott voltak a francia, angol, német, osztrák és orosz szocialisták is.

A kezdő lépések megtétele után ült össze 1915 szeptemberében a zimmerwaldi konferencia, amelynek óriási irodalma van, még magyarul is. Ezen a konferencián ugyancsak részt vettek a frontvonalak mindkét oldaláról érkező szocialisták. Meghatározó volt a háború elutasítása, az is, hogy elutasították a „honvédő” szocialista „többségi pártvezetőségek” politikáját, háborúellenes összefogást sürgettek, és ekkor született meg az új Nemzetközi Szocialista Szervező Központ, az ISK (magyarul Nemzetközi Szocialista Szervező Bizottság) svájci központtal és vezetéssel, amelynek Robert Grimm volt a vezetője, a bizottságnak olasz részről tagja volt Odino Morgari, svájci részről Charles Naine és olasz, illetőleg a nemzetközi nőmozgalomból Angelika Balabanova.⁵ Az NSZB székhelyének Grimm tartózkodási helyét, Bernt választották, és ugyanott szerkesztették – pontosab-

4 Camille Huysmans életútját lásd NMTÉ 2010; 2012.

5 Robert Grimm életútját lásd NMTÉ 1982., Odino Morgariét 1990., Charles Naine-ét 1974. és Angelika Balabanovát 2003.

ban Grimm volt a Berner Tagwacht⁶ főszerkesztője. Masao hangsúlyozta, hogy az MSZB természetesen szemben állt az NSZI-vel, de az NSZB-nek csak ideiglenes szerepet kívántak nyújtani.

Masaoonak ebben részben igaza van, valóságban az NSZB-nek mégis viszonylag hosszabb élete volt, de természetesen a való élet eseményei, így az 1917-es forradalmak az NSZB összekötő pántjait is szétfeszítették. Masao továbbá könyvében nem említi kellő súllyal, hogy a zimmerwaldisták körében milyen nagyok voltak 1915-től az ellentétek a zimmerwaldi többség és a Lenin és a bolsevikok vezetete baloldali kisebbség között. A többség ugyanis (Grimm, a svájciak, a németek és a franciák többsége, valamint az angolok) az „újjászületés” hívei voltak, míg Lenin és az őt támogatók már 1914–15-től az új Internacionálé megteremtését szorgalmazták, a régit halottnak ítélték.

Masao könyvében szintén új fejezetet nyitott annak a témának, hogy az NSZB miként került szembe az NSZI-vel. Hangsúlyozta, hogy a zimmerwaldi konferencia végéért Grimm elérte, hogy csak azt tekinthessék a zimmerwaldiak hivatalos közleményeinek, amelyek vagy az NSZB bulletinjában, vagy a Berner Tagwachtban jelentek meg. Ezt az álláspontot Lenin kezdettől támadta. Majd Masao is hangsúlyozza, hogy Lenin erősen szembe került a zimmerwaldiak többségével, és ekkor a nemzetközi ügyekben már Karl Radek lett Lenin jobb keze. A zimmerwaldi baloldaliaknak egyik ismert orgánumát Anton Pannekoek és Henriette Roland Holst⁷ szerkesztette Hollandiában.

Masao ehelyütt némi háttértörténetet kínál az olvasóknak: megemlíti, hogy Troelstra,⁸ a Holland Szociáldemokrata Munkáspárt igazi gazdája, kitartott a Szocialista Internacionálé „újjászületése” mellett, és így szembe került a zimmerwaldistákkal, még az NSZB-vel is. Roland Holst esetében Masao visszapillant – joggal –, hogy ő már a II. Internacionálé 1914. előtti, életében is jelentős szerepet játszott, és arra utal, hogy ő volt az, aki felkarolta az általános sztrájk gondolatát az 1905. évi orosz forradalom után. (Itt némi helyesbítést kell tennem, az általános sztrájk ügye már az Internacionálé 1904. évi amsterdami kongresszusának napirendjén szerepelt, és a kérdésnek éppen Roland Holst volt az előadója. Roland Horstot Masao Rosa Luxemburggal rokonítja – úgy hiszem, ez erős tévedés. Roland

6 A Berner Tagwacht kitűnően szerkesztett, jól elterjedt napilap volt. (A lap egyes számairól magyarul lásd bővebben Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború idejében, 1914–1917. Akadémiai Kiadó, 1975.)

7 Karl Radek életútját lásd NMTÉ 1985., Anton Pannekoekét 2006., Henriette Roland Horstét 1994.

8 Pieter Troelstra életútját lásd NMTÉ 1985.

Horst befolyásos maradt a holland pártban, de inkább a zimmerwaldista többség irányvonalán maradt. – J. J.) Masao kitér Pannekoek személyére is, megjegyzi, hogy ő a holland tribunisták egyik hangadója volt, vagyis azoké, akik baloldali ellenzékéből még 1909-ben léptek ki a szociáldemokrata anyapártból. Masao nyomban hozzáteszi, hogy a holland tribunisták számos hangadója Luxemburg nézeteivel rokonszenvezett, vagyis azzal, hogy nem tekintette fontosnak a nemzeti önrendelkezés ügyét, ami valóban megosztotta a baloldaliak táborát is, hiszen Luxemburg és Lenin között e kérdésben teljes volt a konfrontáció.

A zimmerwaldi baloldaliaknak megjelent más orgánuma is Svájcban, a Vorbote, amelynek első cikkeit Lenin és Radek írta. (Masao megjegyzi, hogy ebben Lenin írta a keményebb hangú szövegeket, Radek volt a nyitottabb, és „puhább”). A könyv rávilágít arra, hogy a svájci Szociáldemokrata Párt egyik legnagyobb súlyú vezetője Hermann Greulich⁹ kezdettől szembefordult az NSZB-vel, mint amely megbontja az Internacionálé egységét – ő kitarzott az „újászületés” mellett. Megjegyzi, hogy ezt tették a skandináv szociáldemokraták – legalább többségük is. Ám leszögezi, hogy a svájci Szociáldemokrata Párt 1915. évi kongresszusán nagy többséggel támogatták Zimmerwald ügyét. A svájci pártból csak egy kis kisebbség állt ki Lenin mellett. A svájci párt egységes tudott maradni, és továbbra is szövetségben állt az Olasz Szocialista Párttal (PSI).

Masao behatóan foglalkozik a zimmerwaldiak II. konferenciájával, vagyis a kienthali konferenciának előkészítésével. Pontosan ismerteti az NSZB ezzel kapcsolatos üléseit, hogy azokon Grimm mint főszervező miként került szembe Leninnel a német SPD pacifista szárnyának vezetői meghívásának kérdésében. Ez utóbbi természetesen a Karl Kautsky és Hugo Haase¹⁰ vezette csoport meghívását illette, Lenin ellenezte ezt, míg Grimm oldalán az orosz mensevik internacionalisták, így Julij Martov¹¹, valamint A. Balabanova támogatta az ő meghívásukat. Megjegyzendő, hogy a zimmerwaldiak többsége Grimm álláspontját támogatta. A német pacifisták köréből a zimmerwaldisták II. konferenciáján Kienthalban a német pacifisták egyik vezető személyisége, Georg Ledebour¹² a konferencián aktívan részt is vett.

Masao ezt követően kitekintést nyújt a háború és a frontvonalak alakulására 1915–16-ban. Majd a következő nagy fejezete már a nagyon hí-

9 Hermann Greulich életútját lásd NMTÉ 1975/76.

10 Karl Kautsky életútját lásd NMTÉ 1979., Hugo Haase-ét 1988.

11 Julij Martov életútját lásd NMTÉ 2011–2012–2014.

12 Georg Ledebour életútját lásd NMTÉ 1975–76.

ressé vált 1917. évi, végül soha össze nem ült stockholmi konferenciáról szól. A konferenciáról annak idején, még 1917-ben Magyarországon is a legkülönbélebb orgánumok is megemlékeztek, nem beszélve az MSZDP Szocialismus folyóiratáról és a Népszaváról. Pár évtizeddel később a magyar szociáldemokrata vezetők közül nem egy írt „a stockholmi konferenciáról” leghosszabban talán Buchinger Manó az önéletrajzában. A történeti irodalomban később is nyomon követhető, hogy miként emlékeztek meg a stockholmi kísérletről. Jóval később egyfelől nekem volt szerencsém erről többször is írni,¹³ valamint az NMTÉ hasábjain a stockholmi *Martin Craes* írt két tanulmányt is e konferencia történetéről (1987, 1992). E sorok után nem térek ki bővebben arra, hogy Masao miként írt e konferencia történetéről, hiszen az ő sorai nem nagyon térnek el elődeitől. Azt azonban, úgy hiszem, jelezni kell, hogy Masao is pontosan nyomon követte a konferencia előkészítésének munkálatait, és megjelölte annak holland és svéd „hőseit”. A könyvnek pedig mindenképp előnyére válik, hogy a szerző sok illusztrációt tudott megjelentetni. Masao „merész ugrással” a stockholmi konferencia végére tette a wilsoni, híres 14 pont történetét, amely ugyancsak nagy port kavart egykor, és szintén óriási történeti irodalma van. Masao maga is külön fejezetet szentelt a Wilson kontra Lenin problematikának, amelyet ő is nem pusztán a nagypolitika, hanem hangsúlyozottan a munkásmozgalom története szempontjából vizsgál.

Masao könyvét nem az 1917-es év eseményeivel, vitáival zárta, hanem messze túljutott az I. világháború utáni évekre is. Külön fejezetet szentelt a Szocialista Internacionálé újjászületésének, az 1919. évi berni kongresszusnak, amely az első háború utáni ilyen kongresszus volt. (A KI megalakulása egy hónappal később történt.) Masao utal arra, hogy az antant hatalmak ezt megelőzőleg már megkezdték az általuk diktált békekonzferenciák előkészítését. Így a két történet párhuzamosan futott egymás mellett, de egyértelműen össze is kapcsolódott. Olyannyira, hogy a versailles-i békeszerződések napja is egybeesett a berni szocialista kongresszus nyitónapjával. Masao a berni konferencia előkészítésével kapcsolatban is érdekes részleteket tár föl: így közli, hogy Henderson – az LP akkori vezére már decemberben készült megtartani a kongresszust, és eredetileg ugyancsak Párisban kívánták megrendezni, de ez persze tarthatatlannak bizonyult, így került át a színhely Svájcba. Ez sem volt egyszerű, a svájci Szociáldemokrata Párt ismeretesen nem volt egységes, Masao szerint a párt többsége Lenin híve lett (73.). Azt hiszem, ez tévedés, jól ismertek Lenin svájci hívei, de ezek befolyása korlátozott és ideiglenes volt. Ezek után nem véletlen, hogy a konferencia színhelye

13 Jemnitz János: A szocialista pártok és a háború. 1914–1918. Kossuth Kiadó, 1969.

Bern lett (emlékeztetőül: a város szocialista gazdája az a Robert Grimm volt, aki 1915-ben sem lett Lenin híve). Masao ezek után hosszasan elemzi, hogy a szocialisták – mint írja – Európa minden országából delegációkat küldtek Bernbe az Internacionálé újraélesztésére, majd ezt követően bele megy a konferencia izgalmas, sok problémát felvető történetének ismertetésébe. (Sajnos, ennek a történetnek nyomon követésére itt már aligha nyílik lehetőségem. Már csak azért sem, mert a szerző ezt követően ugyancsak részletesen foglalkozik az újjászületett Internacionálé szintén Svájcban megtartott, 1919. és 1920. évi kongresszusával.)

Masao nagy fejezetben elemzi az újrarendezett Szociáldemokrata Internacionálét, amelyet úgy is számon tartanak, mint az Amsterdami Internacionálé – ezúttal már szembeállítva a Kommunista Internacionáléval, hangsúlyozva, hogy ez a nemzetközi munkásmozgalom hosszú, két évtizedes, vagy még hosszabb megosztásának, sőt szétszakadásának története. Ennek bemutatását szintén el kell hagynom.

Mindig is nagy érdeklődést váltott ki az úgynevezett bécsi vagy két és feles internacionálé, már csak azért is, mert a magyar szociáldemokrata emigráció egy része, jelesen a Világosság-csoport ennek lelkes és oszlopos tagja lett, akik között ott volt Kunfi Zsigmond, Rónai Zoltán, Böhm Vilmos és mások. A két és feleseknak gazdája az osztrák szociáldemokrata párt volt, és annak szellemi feje ekkor már Otto Bauer, ám a két és felesek között igen előkelő szerepet játszottak a francia szocialisták, valamint az angol Független Munkáspárt (Independent Labour Party). Mint ismeretes, a két és feles internacionálé bécsi székhellyel 1921-ben alakult meg. Az internacionálé rendszeresen megjelentetett egy nemzetközi szemlét, amelynek főszerkesztője Friedrich Adler¹⁴ lett, akinek állandó és legszorosabb munkatársa, egyúttal szemleírója Rónai Zoltán volt.

Masao könyvének erőssége, hogy igen pontosan ad számot sok részletkérdésről, olyanokról, mint a területi rendezések, amelyek kapcsán szocialista pártok kerültek egymással szembe, vagy olyanokról, hogy az egyes nagy nemzetközi szervezeteknek, mint az ASMI-nek, illetőleg a két és feleseknak milyen egyeztetések után történt meg a székhelyeik kiválasztása, természetesen a személyeké is. A könyv ennyiben kiváló segítség minden érdeklődő számára. Ráadásul a könyvnek az is nagy erőssége, hogy sok illusztrációt, fényképet, illetőleg rajzot, arcképet tartalmaz, amivel valóban jócskán gazdagítja a munkát.

Masao kitér arra, hogy az ASMI vezetői, jelesen az angol irányítók (jól ismert, hogy a politikai valóság talaján, míg 1914 előtt a II. Internacionálé

14 Friedrich Adler életútját lásd NMTÉ 1979.

életében egyfajta német hegemonia érvényesült, 1918 után, a német vereség nyomán az új Internacionáléban az angolok váltak a domináns központtá, már csak azért is, mert a francia szocialisták helyzete nagyon rendhagyó volt) kezdetben még tárgyalásokat szorgalmaztak Moszkvával és a III. Internacionáléval, de a nekik átírt szövegekből világos volt, hogy a közeledésre valójában nem számítottak. (Ez egy érdekes történet, aminek érzékeltetéséhez ez a könyv is jól hozzájárul.) A levelezés egy érdekes mozzanata, hogy Arthur Henderson,¹⁵ az ASHI vezéregyénisége a megküldött levelekben hangsúlyozta, hogy ők a maguk részéről nem kívánnak a múlttal, vagyis a világháborúban tanúsított politikai hibákkal, magatartással, ellentétekkel foglalkozni, hanem kifejezetten a jelennel és a jövővel. Ez az álláspont nemcsak Lenin és a III. Internacionálé számára volt eleve elfogadhatatlan és elképzelhetetlen, hanem az volt sok szociáldemokrata számára is.

Így alakult meg a Két és Feles Internacionálé, vagy ahogy sokan nevezték, a Bécsi Internacionálé. Ennek szellemi vezére igazán Otto Bauer¹⁶ volt, akinek legszorosabb munkatársa az a Friedrich Adler, aki az új internacionálé főtitkára, egyúttal a két és felesek kiadványainak szerkesztője lett. Otto Bauer, aki valóban ennek a tömörülésnek agya lett, egyúttal az osztrák ügyekkel kellett, hogy foglalkozzon, egy időben úgy is mint külügyminiszter, de számos más vonatkozásban is. A két és felesekhez csatlakozott a francia szocialista párt (az SFIO), valamint az angol Független Munkáspárt (az ILP), továbbá az emigrációba került orosz mensevikek, valamint a bécsi emigrációba került magyar szociáldemokraták is. Masao idézi Friedrich Adlernek J. R. MacDonald-hez írott levelét, amelyben pontosan körvonalazza, hogy milyen elvi és stratégiai okokból maradhatnak az ASMI kereteiben, hiszen a proletáriátus nagy része számára világos, hogy a múltban, vagyis az I. világháború során a szociáldemokrata vezetők milyen óriási hibákat követtek el, milyen felelősség terheli őket, amin nem lehet szó nélkül tovább lépni, s ugyanezekkel a személyiségekkel egy szó nélkül együttműködni. (Masao Adlernek ezt a dokumentum értékű levelét pontosan idézi – 137.) Adler említett levelében ezek után leszögezi, hogy miért nem vállalhattak közösséget most az új helyzetben sem a II. sem a III. Internacionáléval – és ezek után jött létre 1921-ben a Két és Feles Internacionálé. Adler e levelében nemcsak a múlt alapján hangsúlyozta, hogy miért nem tud együttműködni a „tagnap” szociálsovinisztáival, hanem hozzátette, hogy a jelen új helyzetben is óriási politikai hibákat és bűnöket követnek és követtek el (lásd az 1919-es németországi eseményeket), amelyekért ők természetesen nem tudnak semmiféle felelősséget vállalni.

15 Arthur Henderson életútját lásd NMTÉ 1979.

16 Otto Bauer életútját lásd NMTÉ 1981.

Különös, hogy Masao nagy figyelmet tulajdonított J. R. MacDonald személyes szerepének, felfogása átalakulásának, miként ő hangsúlyozza, az orosz események hatására. MacDonaldról persze tudnivaló, hogy ő az ILP-nek befolyásos vezetője volt, és a háború alatt a pacifista ellenzék egyik leg-ismertebb politikusa volt, ám azt – úgy hiszem – Nagy-Britanniában kevés történetíró írná le, hogy ő alapján véve baloldali szociáldemokrata, illetőleg labourista lett volna. Személyisége sokkal összetettebb, óriási történeti irodalom született róla – nemcsak későbbi szereplése okán, amelyről jól ismert, hogy politikai és személyes tragédiába torkollott. Tulajdonképpen érthetetlen, hogy annak idején Adler is miért fűzött hozzá reményeket, és ennek alapján Masao is miért szentelt neki ilyen nagy helyet abban a fejezetben, amely címe szerint a Két és Feles Internacionáléről szól. Ez egy olyan történeti tömörülés volt, amelyről napjainkban már alig lehet hallani, magyar nyelven nagyobb történeti irodalom nem született róla, és ennek érzékeltetésére pár mondatban, úgy hiszem, nem is lehet vállalkozni. Csak üdvözölni lehet, hogy Masao ezt megtette, de fejezetére pontosan az említett okok miatt itt már nem tudok kitérni, amit nagyon sajnálok, úgy vélem, nagy szükség lenne rá.

A könyv ismertetését azonban nem lehet úgy félbevágnom, hogy ne tegyek említést arról, hogy Masao követi az eseményeket, a három internacionálé történetét egészen 1923-ig, vagyis addig a híres hamburgi kongresszusig, amikor a két és felesek beolvadtak az ASMI-be. Ezt a történetet hasonló okokból szintén nem tudom már ismertetni.

Masao Nishikawa: *Socialist and International Actions for Peace 1914–1923* (Szocialisták és internacionalisták, akciók a békéért, 1914–1923). Iwanami Shoten Publishers, Tokyo, 2007. 343.

Jemnitz János